

Hoe werden de eerste Bal lampen gemaakt en waar kwamen ze vandaan?

Belangrijke punten uit bijgaande brieven

A. Brief van K.G. Bal van 1 November 1965

1. Dat Leonard Bal en Max Polak elkaar goed kende, was bekend. Ook dat Steehouwer bij Leonard Bal kwam is waarschijnlijk. In de Bal catalogus van 1918 wordt Steehouwer genoemd als vertegenwoordiger van Electrotechnisch Bureau Bal voor Rotterdam (in de catalogus van 1919 niet meer). Dat Polak van de hele ontwikkeling van de Bal lamp op de hoogte was en zelfs aanwezig was bij de vervaardiging, is ongeloofwaardig. Polak zelf heeft dat nooit geclaimd.
2. Dat Bal een zender had en zelfs de roepletters PCUU toegekend gekregen heeft, is ook bekend. Nieuw is dat de broer van Mevr. Bal, Jan Sterrenburg , betrokken was bij de bediening van de zender. Nieuw is ook dat Mevr. Bal voor deze zender het liedje „ Een vrolijk klein matroosje” gezongen heeft.
3. Ook nieuw is, dat Jan Sterrenburg in 1965 nog in Ginneken woonde, aan de Ulvenhoutse weg.

B. Brief van dhr C. van Driel aan dhr P. Bakker, getiteld „Hoe het kwartje dan eindelijk gevallen is!”.

In deze brief staan een aantal onbewezen stellingen en zelfs een onwaarheid (Pope was in 1920 al eigendom van Philips en niet pas in 1926). Maar daar gaat het in dit geval niet om. Het gaat om het deel dat gemerkt is met 4. Daar staat letterlijk:

„Wel kwam ik er achter dat er nog een oud werknemer van Bal Sr leefde. Hij bleek te wonen in een afgedankte electriciteitscentrale die aan de weg van Breda naar Turnhout (B) stond vlak voor de grens. Deze man vertelde mij hoe hij destijds van Bal af en toe een doosje met onderdelen naar de Pope fabriek in Venlo moest brengen, waar er dan radiolampen van gemaakt werden”.

Wat dhr. C van Driel kennelijk niet geweten heeft is dat hij gesproken heeft met Jan Sterrenburg, de broer van Mevr. Alijda Bal-Sterrenburg en dus zwager van Leonard Bal (zie ook 2 en 3).

Jan Sterrenburg woonde vanaf september 1911 (15 jaar oud) in het gezin van Leonard en Alijda Bal tot januari 1920. Hij was instrumentmaker, hielp Leonard mee bij het bedienen van de Bal zender (2) en maakte o.a. de Bal zend/ontvangers. Het kwam tot een breuk tussen Leonard Bal en Jan Sterrenburg, toen de laatste wilde trouwen met een katholiek meisje (en dus zelf katholiek moest worden om een kerkelijk huwelijk mogelijk te maken) wat bij de Nederlands Hervormde Leonard Bal in het verkeerde keelgat schoot. En kennelijk ook bij de overige familie Bal wat deze Jan Sterrenburg leefde in 1965 nog op het moment dat dat de familie Bal zelf onderzoek uitvoerde naar de herkomst van de Bal lamp, wist dat Jan Sterrenburg nog leefde en alles af moest weten van de ontwikkeling van deze lamp, maar geen contact met hem opnam.

Overigens keerde Jan Sterrenburg met zijn vrouw al in 1920 terug naar Ginneken, waar hij in dienst trad van de Gemeentelijke Electriciteits- en Watercentrale, waar hij een tijd lang woonde in de dienstwoning.

Conclusie

De onderdelen in het doosje, die Jan Sterrenburg naar Pope bracht om er lampen van te maken, moeten de roosters en de anodeplaatjes met hun steundraden zijn geweest (wat anders?). En het is onwaarschijnlijk dat Leonard Bal deze zelf bleef maken, nadat na maart 1918 de serieproductie bij Pope op gang kwam.

Jan Sterrenburg heeft het dus over de proefexemplaren, die Leonard Bal liet maken om tot de lamp te komen en de lamp die hij op de Tentoonstelling in de Dierentuin in maart 1918 aan het publiek toonde. Dit moet een van de goede proefexemplaren geweest zijn en het is dus niet verwonderlijk dat er geen opschriften op deze lamp stonden.

We kunnen dan ook concluderen dat:

- Leonard Bal zelf de roosters en anodeplaatjes gemaakt heeft voor zijn proeflampen
- Dat ook de allereerste Bal lampen uit de Pope fabriek kwamen (met weliswaar door Leonard Bal gemaakte roosters en anodeplaatjes).
- Helaas zegt dit verhaal niet wanneer dit zich afspeelde. Gaan we er vanuit dat Leonard Bal toch een half jaar nodig had om (met vallen en opstaan) een werkzame lamp te maken en een werkzame schakeling, dan moet Leonard Bal in de tweede helft van 1917 begonnen zijn met het ontwikkelen van zijn Bal lamp. Dat klopt met de herinnering van Alijda Bal-Sterrenburg, die zich herinnerde dat Leonard Bal met de ontwikkeling van zijn lamp begon na het behalen van zijn diploma Radiotelegrafist (op 25 September 1917). Leonard Bal had dus maar een half jaar (van sept. 1917 – maart 1918) om te komen tot een bruikbare lamp en toestel.

A. Brief van K.G. Bal van 1 November 1965

K.G. Bal.
Nw-Mollenhutseweg. no. 37
N i j m e g e n.

1 november 1965

Beste Leo,

Wat betreft je telefoongesprek met mij van verleden week om bij moeder navraag te doen over diverse namen, ben ik bij haar geweest en op z'n gemakje geprobeerd haar geheugen terug te brengen in vaders gloriëtijd.

1 De naam I t s e r d a - zegt haar in elk geval NIETS. Kan zich ook niet herinneren dat deze man ooit bij vader is geweest, of met vader in contact heeft gestaan betreffende de door hem vervaardigde radiobuis. Dit geldt evenzo voor de namen V E D E R en O o s t e r b a a n. Deze drie personen schijnen - ALS ze contact hebben gehad met vader in dien tijd - zo weinig of in het geheel niet aan huis of in huis te zijn geweest. Vermoedelijk is het contact dat vader eventueel met ze heeft gehad zeer weinig geweest.

1. ↑ P O L A K echter is een naam, waarbij ze aan het vertellen ging of ze het gisteren beleefd had. Polak was een i n t i e m e vriend van vader. Logeerde vaak bij hen. Polak was volgens moeder geheel op de hoogte van de C O N S T R U C T I E v.d. radiolamp en wat belangrijk is ook tijdens de periode van voorbereiding. Hij is zelfs aanwezig geweest bij het V E R V A A R D I G E N van de lamp door vader zodat Polak uiteraard op de hoogte was van ieder detail.

Naaft de drie voornoemde namen, welke moeder dus niets zeggen is er nog een naam welke door jou dus niet opgegeven en wel S T E E H O U W E R - Hr. Steehouder kwam MET Polak regelmatig bij vader en wist dus ook van de radiolamp af. Zijn adres is onbekend, maar uiteraard zal Polak zeer zeker weten waar hij woont en of hij nog leeft.

2. ↑ Zeer zeker had vader een zender. Ik heb er zelf voor gezorgd met een liedje van school 'Een vrolijk klein matroosje' enz. Wat deze zender betreft, moeders broer Jan Sterrenburg weet hier alles van af. Nachten heeft hij met vader uitzendingen gedaan, geholpen met technische dingen en zodoende heeft hij ook juist die tijd medegemaakt toen vader aan de constructie bezig was van de lamp. Bij informatie of een gesprek met hem kan je ongetwijfeld veel te weten komen. Hij woont nog in Ginneken aan de

3. Ulvenhoutseweg.
Zo, dat was het dan en ik hoop dat er enige stof in zit waar je verder op kunt werken. Ik volg dus met grote belangstelling je volgende stappen en wil dus vanzelfsprekend graag op de hoogte blijven van je eventuele vorderingen. Jammer dat je er zo laat aan begonnen bent - dit had al veel en veel eerder moeten gebeuren. Heb je de octrooi stukken al gezien en eventueel gefotografeerd. Het is van het grootste belang om een vergelijk te maken of anderen de zelfde methode hebben toegepast als vader. Ik ben zeer benieuwd.

Mocht je eventueel naar Nijmegen komen dan gaarne van te voren even bericht daarover. Hartelijke groeten aan Marie en Marjoriet en tot kijk, je broer;

Hk had nog een oud blad, waarin een beschrijving van vader over de lamp, mogelijk heb je dit niet meer. 't Is iets voor het te maken dossier.

B. Brief van dhr C. van Driel aan dhr P. Bakker, getiteld „Hoe het kwartje dan eindelijk gevallen is!“.

Hoe het kwartje dan eindelijk gevallen is!

In het Radiohistorisch tijdschrift No 87(4-1998) staat van de hand van de Hr.Bakker een interessante bijdrage over de herkomst van van de eerste nederlandse radiolamp.

Tijdens mijn inspanningen van nogal wat jaren geleden om tot een omroepmuseum te komen heb ik geprobeerde uit te vinden wie het eerste radiolampje had.

Daarbij kwam ik onvermijdelijk terecht bij de Hr.Bal Jr. en bij de Hr. van de Oever,die beiden nogal enthousiast waren over mijn onderzoek maar waar helaas weinig uit te voorschijn kwam.

Om uit te vinden welke commerciële activiteiten Bal Sr. in die jaren ontplooid heb ik bij het archief van de krant in Breda de legger van die jaren bladzijde voor bladzijde omgeslagen,doch helaas niets kunnen vinden dat in de verte leek op een Baladvertentie.

4. ↑ Wel kwam ik er achter dat er nog een oudwerknemer van Bal Sr.leefde.

Hij bleek te wonen in een afgedankte electriciteitscentrale die aan de weg van Breda naar Turnhout(B)stond vlak voor de grens.

Deze man vertelde mij hoe hij destijds van Bal af en toe een doosje met onderdelen naar de Pope fabriek in Venlo moest brengen,waar er ↓ dan radiolampen van gemaakt werden.

Dit moet een soort vriendendienst geweest zijn want noch in de Philips archieven(Philips nam Pope in 1926 over)noch in het boek van G.F.J. Tyne is iets te vinden dat wijst op radiolampenfabricage bij Pope. Zie ook bl.272 in "The Saga of the Vacuum Tube"van Tyne.

Nu eerst iets over Idzerda;

Ir.Idzerda heeft op eengegeven moment lucht gekregen van datgene wat er in Utrecht bij de gloeilampenfabriek Holland gebeurde,waar de heren Dubois en Tolk aan een geheim project lieten werken.

Hoe en via wie Idzerda daar lucht van kreeg is niet duidelijk.

Wel duidelijk is datIdz.bij de Holland geen been aan de grond kreeg en dus wendde hij de steven naar Philips.

Philips zag in dat project weinig of geen brood,maar Idz.heeft na lang onderhandelen toch kans gezien zijn zin te krijgen en er zou een serie radiolampen gemaakt worden.

En nu komt mijn gevallen kwartje:

Tot nu toe werd verondersteld dat iemand bij Philips lucht kreeg van datgene wat er gebeurde op het gebied van radiolampen; maar niemand wist volgens mij tot nu toe wie dat was en of er wel iemand was.

Wel, de Hr. Bakker heeft gevonden dat de schoonzoon van de Hr. Kerssemakers op de boekhouding bij Philips werkte.¹⁾

Dan is het niet zo vreemd te veronderstellen dat zo iemand iets met calculeren te maken heeft en daarom op de hoogte is.

Deze schoonzoon was vanzelfsprekend ook op de hoogte van de radio-liefhebberij van zijn schoonvader die op zijn beurt bevriend was met de Hr. Balsr.

En ziet dan is het kringetje gesloten en de zaak rond.

Bal heeft dan vrijwel zeker van die kennis gebruik gemaakt en omdat hij goed begreep dat de radiolampenproductie nog wel even zou duren kon hij in die tussentijd zijn medewerker naar Pope sturen met wat losse onderdelen om er aldaar radiolampen van te laten maken.

Dit is mijn toevoeging aan het interessante verhaal van mijn goede collega Bakker.

Overigens ben ik mij erg goed bewust van het feit dat mijn op puur hypothetische gronden gebaseerd verhaal wellicht nog meer aanpassingen behoeft.

Het enige feit in deze hele historie is nog steeds dat Bal in 1918 een radio-ontvanger met een lamp had en dat IDZ. het op dat moment nog steeds met kristallen deed, waarvan acte!

1) Scheermaker was de schoonzoon van de boekhouder van Kerssemakers. Scheerman was assistent op het Philips Nat Lab. Er was een relatie (Gouwer noemt dat in de tweede druk van Radio ontvangers en zenders) tussen Kerssemakers en Bal.